

BKS829

2014.11.25.

Izráel i.e. 8. századi társadalmi problémái

Ámós próféta könyvében

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3.o.
A próféta fellépésének történelmi kora	4.o.
II.Jeroboám uralkodása	5.o.
Életmód II. Jeroboám gazdaságpolitikája előtt	6.o.
II. Jeroboám uralkodása alatti társadalmi változások	7.o.
Ámós próféta korának társadalmi problémái	9.o.
Ámós próféta, „az elnyomottak szószólója”	15.o.
Ámós próféta könyvének kialakulása	17.o.
A prófétánál megjelenő társadalmi problémák	19.o.
Isten válasza	30.o.
Befejezés	32.o.
Bibliográfia	33.o.

Bevezetés

Ámós próféta küldetését nagyon izgalmasnak találom. Mi lehet az oka annak, hogy egy, a déli országrészben élő gazdálkodó felmegy az északi országrészbe, hogy az ott lakó népnek Isten ítéletét hirdesse az Úr prófétájaként? Mi lehetett az a helyzet, ami miatt Isten egy déli gazdálkodót hív el prófétálni az északi országrészbe?

Ámós könyvéből sok minden megtudható arról a helyzetről, amelyben neki az Úr prófétájaként Isten ítéletét kellett hirdetnie Izráelnek. Ámós próféta rámutat arra, hogy Izráel elfordult Isten Törvényétől. Többek között megtudható a prófétától, hogy a szegényeket elnyomják, eladják őket akár egy pár saruért is (Ám 2,6), a kereskedők csálnak a súlyokkal, pénzen megveszik a szegényt, eladják a hulladék gabonát (Ám 8,5-6), és többen is zálogba vett ruhán heverésznek az oltár mellett (Ám 2,8). Vajon mi állhat a próféta szavainak háttérében? Milyen lehetett a társadalmi élet Ámós próféta korában, amire válaszul Isten ítéletét kellett hirdetnie a prófétának?

Dolgozatom megírásával azt a célt tűztem ki magam elé, hogy megismerhessem azokat a társadalmi problémákat, amiket a próféta kritikával illet, és megérthessem Ámós küldetésének jelentőségét.

Annak érdekében, hogy minél jobban megérthessem Ámós próféta szavainak súlyát, fontosnak tartom, hogy több szempontból is megismerjem azt a kort, melyben prófétaként működött a tekóai pásztor. A céloom elérése érdekében először térben és időben is elhelyezzem a próféta működését. Majd ezt követően azt nézem meg, hogy a próféta korában milyen volt Izráel társadalma, és mely problémákkal kellett szembenéznie a prófétának. Ezt követően a próféta személyével fogok foglalkozni. Végezetül azokkal az igehelyekkel foglalkozom, melyek közelebbről is bemutatják azon társadalmi problémákat, melyekre válaszul Isten ítéletét hirdette Ámós próféta.

A próféta fellépésének történelmi kora

„Ámós beszédei, aki a tekóai pásztorok közé tartozott. Ezt látta Izráelről Uzzijának, Júda királyának és Jeroboámnak, Jóás fiának, Izráel királyának az idejében, két évvel a földrengés előtt.”

Ám 1,1¹

Ámós működési idejének meghatározása

Ámós próféta fellépésének ideje II. Jeroboámnak (i.e. 787/6 – 747/6),² Izráel királyának uralkodására tehető. A deuteronomista redaktor a könyv feliratában (1,1) a Júdában uralkodó Uzzijjá, és az Izráelben uralkodó Jeroboám király idejére datálja Ámós fellépését. Uzzijjá király megemlézése megkönnyíti a pontosabb meghatározását Ámós működési idejének.

Uzzijjá király i.e. 742-ben leprában halt meg, így fia, Jótám i.e. 750. körül kezdhette meg uralkodását.³ Mivel Jótám király neve nincs megemlítve a könyv feliratában, arra lehet következtetni, hogy Ámós még Jótám uralkodása előtt kezdhetett meg prófétai működését. A tradicionális datálás a próféta működésének kezdetét II. Jeroboám uralkodásának második felére teszi.⁴ A datálást elősegíti még a próféta könyvében található további megjegyzések. Ámós előre bejelenti II. Jeroboám király fegyver általi halálát (Ám 7,11), aminek következtében Amacjá, Bétel papja a király elleni összeesküvéssel vádolja meg a prófétát. A próféta megemlékezik még II. Jeroboám katonai sikereiről is, amelyekkel édesapja, Jóás királynak (i.e. 802/1 – 787/6)⁵ az elkezdett harci tevékenységeit folytatta.

Két természeti jelenségről is olvashatunk Ámósnál, melyek segítik a próféta működésének idejét meghatározni. Az Ám 8,9-ben feltehetőleg az i.e. 763-as napfogyatkozásra tett utalással találkozhatunk.⁶ Az asszír birodalomból, az i.e. 763-ból származó lelet szintén említést tesz erről a napfogyatkozásról.⁷ Az Ám 1,1-ben a redaktor egy

¹ Dolgozatomban a magyar nyelvű bibliai idézeteket a Revideált új fordítású (RÚF 2014) Biblia szövegéből hozom.

² H. W. Wolff, *Dodekapropheton 2, Joel und Amos*. Neukirchener Verlag, 1969. 105.o.

³ J. L. Mays, *Amos: A Commentary*, Philadelphia, Pennsylvania: Westminster Press, 1969.1.o.

⁴ J. Jeremias, *Das Alte Testament deutsch, Der Prophet Amos*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995. XV.o.

⁵ Wolff: 105.o.

⁶ Wolff: 106.o.

⁷ Muntag Andor, *Ámós könyve*, Budapest: A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1978. 8.o.

földrengés alapján határozza meg a próféta működésének idejét. Az említett földrengés súlyos károkat okozhatott, amit az is mutat, hogy Zakariás próféta könyvében az eszkatologikus katasztrófák példaként jelenik meg.⁸ Az észak-galileai Hácór ásatása során megtalálták a nyomait, egy az i.e. 765 és i.e. 760⁹ között lezajlott földrengésnek, amit a tudósok egy része az Ámós könyvében említettel azonosít.¹⁰

A fentieket figyelembe véve Ámós próféta fellépésének ideje az i.e. 760. és i.e. 750. közötti évekre tehető.

II. Jeroboám uralkodása

II. Jeroboámnak uralkodása idején lehetősége volt arra, hogy a világpolitikában beálló csendes időszakot kihasználva kiterjessze országa határait, és fellendüljön Izráel gazdasága. Erre, a II. Jeroboám király uralkodása előtti időszakban az arám fenyegetés következtében nem volt lehetőség.

Jéhu lázadása (i.e. 845)¹¹ következtében megszűnt a lehetőség arra, hogy az északi és a déli országrész közös erővel szálljon szembe az arámokkal. Jéhu az arám hatalom okozta fenyegetéssel szemben Asszíriához fordult segítségért. A Fekete Obeliszk leírása szerint még adót is fizetett III. Salmanasszár asszír királynak, hogy cserébe Hazáélt, az arám uralkodót szorongassa.¹² Az asszír uralkodó ezt az egyszeri ajándékot azonban a hűbéresi viszony jeleként értelmezhetette.¹³ Miután Salmanasszár hazatért, Hazáél ismét Izráel ellen fordult (2Kir 10,32-33). Jéhu politikájának következtében Izráel királyainak uralkodását megnehezítette az idegen hatalmak felügyelete. Enyhülést III. Adad-Nirári (i.e. 810 – 783)¹⁴ Damaszkusz elleni sikeres hadjárata hozott. Jóás király, II. Jeroboám apja ekkor kihasználva a kedvező körülményeket, hadjáratot indított Júda ellen.

⁸ J. Soggin, *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest: Kálvin Kiadó, 1999. 260.o.

⁹ T. J. Finley, *Joel, Amos, Obadiah: An Exegetical Commentary*: Biblical Studies Press, 2003. 100.o.

¹⁰ Wolff is és Mays is megemlíti könyvükben, hogy a próféta könyvében megemlített földrengésnek archeológiai nyoma van. Wolff: 106.p., Mays: 2.o.

¹¹ Karasszon István, *Izrael története*, Budapest: Új mandátum Könyvkiadó, 2009. 115.o.

¹² Karasszon, *Izrael története*. 116.o.

¹³ J. Wellhausen, *Israelitische und Jüdische Geschichte*: Severus Verlag, 2013. 82.o.

¹⁴ Karasszon István, *Izrael története*, 117.o.

II. Jeroboám is, apjához hasonlóan a csendes időszakot kihasználva terjeszkedni kezdett, amikor is Asszíria i.e. 773-ban¹⁵ megverte Damaszkuszt. Az Ám 6,13 II. Jeroboámnak erre a Kelet-Jordániai katonai sikereire és területi terjeszkedésére hivatkozik. (A 2 Kir 14,25 is említi ezt a katonai sikert). II. Jeroboám, ezzel a hosszú évekig tartó, az arámokkal szemben zajló hadjáratában, a területei terjeszkedéssel majdnem visszaállította a Dávid király uralma alatti területi határokat.¹⁶ A Biblia leírása szerint a Hamátba vezető úttól az Arába-tengerig állította vissza Izrael határát (2Kir 14,25). A győztes hadjárat után, a csendes világpolitikát, és a békés időszakot kihasználva lehetőség volt a gazdaság és a kereskedelem fejlesztésére. Ennek a fejlődésnek a következtében az életmódban is nagy változások történtek.

Mielőtt megnéznénk, hogy milyen változásokat hozott II. Jeroboám politikája, vessünk néhány pillantást arra, hogy e változás előtt hogyan is éltek az emberek Izraelben.

Életmód II. Jeroboám gazdaságpolitikája előtt

A kezdeti törzsi életmódhoz képest a királyság kialakulása hozott jelentős változást. Még a korai állam esetében a király és a nép egy egységként állt szemben egymással. A népben ekkor is voltak szegényebb és gazdagabb gazdaságok, azonban még nem alakult ki nagyobb különbség közöttük. A nép között megjelenő ellentétek, úgy, mint vagyon, hatalom és befolyás még nem voltak olyan nagymértékűek, hogy különböző osztályokról lehessen beszélni. A nép alapvetően föld- és kertművelésből élt. Olivát, szőlőt, árpát és búzát termeltek.¹⁷ A gazdaságok általában nyitottak voltak, még fallal sem nagyon vették körül őket. Veszély esetén a lakosság a legközelebb lévő erődítménybe menekült. Az egy szobából álló házaikat agyagból építették. A házak szerény berendezésűek voltak, ami általában fekhelyből, székből, asztalból és mécses tartóból állt. A háztartás szükséges kellékeit a kézműves munkákkal állították elő. A kézműves termékeknél nem a művészi alkotáson volt a hangsúly, hanem hogy az adott tárgy megfeleljen annak a funkciónak, amire elkészítették. Az aranytárgyak értékét sem a művészeti értéke, vagy a díszítés adta, hanem az, hogy az arany

¹⁵ Karasszon István, *Izrael története*, 117.o.

¹⁶ Jeremias: XV.o.

¹⁷ Wellhausen: 86.o.

mennyi súlyt nyom. A legfontosabb háztartási kellékek az edények, a szőttek, a szoba berendezési tárgyai és a kovácsolt termékek voltak. A konyhában-agyagcserepekben tárolták a lisztet és az olajt. A kenyeret, amit árpából majd később búzából készítettek, a polcon savanyították. A ruházat alsó- és felsőruhából állt, ez utóbbit használták éjjel takaró gyanánt is. A lábukon sarut hordtak, fejfedő viselése nem volt szokványos. A bot és a pecsétgyűrű is része volt a ruházatnak.¹⁸ Húst egy évben három alkalommal, az ünnepeken ettek, és bort is csak különleges alkalmakkor ittak.

Az uralkodó, és annak közvetlen környezete egyre nagyobb hatalomhoz, és több joghoz jutott.¹⁹ A királyság intézményének következtében kialakult az arisztokrácia, mely főleg azokból állt, akik a királynak valamilyen nagy szolgálatot tettek. A nép nagy részét a középbirtokos parasztság alkotta, akik az ősi izráeli családi birtokok tulajdonosai voltak.²⁰ Ők tartották fenn a királyi udvart, és háború idején önkéntes katonaságot vállaltak.

II. Jeroboám uralkodása alatti társadalmi változások

A társadalom szerkezetében, és az életmódban nagy változást hozott a világpolitika következtében kialakult csendes időszak. II. Jeroboám korában Izráel és Júda együttesen tekintélyes birodalmat alkottak.²¹ A csendes időszaknak köszönhetően virágzott a nemzetközi kereskedelem. Izráel területén olyan kereskedelmi utak haladtak keresztül, melyek Egyiptomba, Észak-Arábiába, Mezopotámiába és Föníciába vezettek.²² A karavánok megadóztatása, és az árúbőség felvirágoztatta a birodalmat.

A gazdaság fellendülésére Ámósz próféta több helyen is utal. A kereskedelem fellendült (Ám 8,5), és részt vett a nemzetközi vérkeringésben is (Ám 3,9). Az építkezés virágzott (Ám 3,15), a házak nagyszabásúak, pompásak voltak (Ám 3,15b, 5,11., 6,8), az építmények belső terei pedig pazar felépítésűek (Ám 3,10.12b. 15b., 6,4a). A lakosság egy része bort és húst is gyakrabban fogyasztottak a korábbiakhoz képest (Ám 6,4.6). Az 1910-ben, Samáriában talált, Jóás király és II. Jeroboám király korából származó osztrakonok leírása

¹⁸ Wellhausen: 88.o.

¹⁹ Muntag: 13.o.

²⁰ Muntag: 13.o.

²¹ Muntag: 14.o.

²² Muntag: 14.o.

alapján Samária és környékének a lakossága igen sokszínű volt; egyiptomiak és kánaániak is laktak.²³ A samáriai ásatások során előkerült épületek romjai, és az elefántcsont berakásos díszítések is mérhetetlen gazdagságról tanúskodnak.²⁴ A gazdasági virágzás azonban nem az egész nép életszínvonalát emelte, hanem csak egy bizonyos réteget. A nép nagy része továbbra is szegénységben élt, sőt, egyre többen süllyedtek mélyszegénységbe. A gazdagok és a szegények között egyre nagyobb lett a szakadék. A gazdagok még gazdagabbak lettek, a szegények még szegényebbek. Ezen folyamat visszafordításával, és a szegények megsegítésével azonban nem törődtek. A társadalmi problémákra nem keresték a megoldást, sőt, Ámós próféta arra világít rá, hogy a szegényeket minden lehetséges módon kizsákmányolták, és próbáltak minél több bőrt lehúzni róluk. A következő fejezetben ezzel a kérdéssel foglalkozom.

²³ H. Jagersma, *Izráel története az ószövetségi korban*, Budapest: 1991: 118.o.

²⁴ Muntag: 14.o.

Ámós próféta korának társadalmi problémái

„A gazdag uralkodik a szegényeken, és az adós szolgája a kölcsönadónak.”

Péld 22,7

Az i.e. 8. század társadalomtörténeti szempontból nagy változást hozott az izraeliek és a júdaiak életébe.²⁵ A változás időileg egybe esik az Asszírok erősödésével. Az Asszírok levantei dominanciája ugyan nem oka a változásoknak, mindenesetre felerősítette azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek következtében kialakult az osztálytársadalom. A változás a korai államhoz képest az, hogy az uralkodó hatalommal szemben alárendelt réteg, ami korábban egységes volt, most különböző osztályokra tagozódott. Ezek az osztályok egymással szemben ellentétes szociális érdekeket képviseltek, és a kialakult szociális rétegek között egyre nagyobb lett a szakadék.²⁶ A próféta könyvéből kiderül, hogy az i.e. 8. század közepén már egyre élesebb a különbség a gazdagok társadalmi rétege, és az egyre inkább elszegényedő ősi izraeli kisbirtokosok között.²⁷ Ámós próféta alapján a gazdagok társadalmi rétegét három csoportra lehet osztani: az egyik csoport a főváros polgárai, köztük külön is megnevezi a próféta az ország vezetőit (3,9-12; 6,1).²⁸ A másik csoport az uralkodó osztály azon tagjai, akik az igazságszolgáltatásért voltak felelősek (5,10-13). A gazdagok társadalmi rétegének harmadik csoportját a kereskedők alkották (8,4-6). A próféta az elnyomott társadalmi osztályt is három névvel nevezi meg: szegények (2,6; 4,1; 5,12; 8,4.6), nincstelenek (2,7; 4,1; 5,11; 8,6) és nyomorultak (8,4; 2,7).²⁹

Az ókori osztálytársadalom hosszú folyamat következtében alakult ki, amit a prófétai elbeszélésekre támaszkodva lehet szemlélni. Az Elizeus prófétával kapcsolatos elbeszélések is jól mutatják az eladósodás a folyamatát.³⁰

A 2Kir 4,1-7 története egy próféta tanítvány özvegyének végzetes eladósodásról szól. Egy családnak addig volt hitele, amíg élt a családapa. Ha azonban a családapa meghalt, akkor a hitelező számára az adósság visszafizetésére már nem volt garancia, így az adósság behajtásaként zálogba vehette az adósa gyermekeit.

Egy másik esetben, a 2Kir 6,1-7-ben egy kölcsön kapott tárgy elvesztéséről olvashatunk. Ha valaki egy kölcsön kapott tárgyat nem tudott vissza adni, akkor valamit adnia

²⁵ R. Kessler, *Az ókori Izrael társadalma*, Budapest: Kálvin Kiadó, 2011. 119.o.

²⁶ Kessler: 119.o.

²⁷ Muntag: 16.o.

²⁸ Muntag: 15.o.

²⁹ Muntag: 16.o.

³⁰ Kessler: 122.o.

kellett cserébe a hitelezőjének, vagy a munkaerejével kellett a kárért fizetnie.

A 2 Kir 4,8-37 és 8,1-6 részeiben olvasható elbeszélés egy jómódú asszonyról szól. A férjének aratómunkásai, neki pedig szolgálói voltak. Éhínség idején az asszony hét évig távol volt otthonától és másik országban élt. Mikor hazatért, kérte a királyt, hogy az adja vissza neki a tulajdonát (házát és mezejét), amit a távollétében, mint gazdátlan ingatlant a birtokába vett.

Ezek az elbeszélések rámutatnak arra, hogy a társadalom különböző irányokban fejlődött. Voltak szegények, akik kölcsönre voltak utalva (mint például az özvegy, akinek egyetlen korsó olaja volt), és akik olyan mértékű szegénységben éltek, hogy az adósrabszolgaság fenyegette őket. A másik oldalon pedig olyan gazdagok voltak, akik nagy házakkal és földekkel rendelkeztek, továbbá szolgálókat és aratómunkásokat foglalkoztattak. Ezek az ellentétek az érdekek ütközéséhez vezettek. A társadalom kétirányú fejlődésének következtében Izráelben az i.e. 8. században kialakult az osztálytársadalom.

Ámós próféta az első, *„akinél érzékelhető az antagonisztikus társadalom kialakulása”*.³¹ Ámós prófétánál egy két osztályra tagozódó társadalomról kapunk képet. Az Ám 2,6-8 verseiben egymás mellett jelenik meg a nincstelen, a szűkölködő, és a szegény ember, akit eladnak egy pár saruért. Mellettük pedig ott vannak azok, akik zálogba vett ruhán az oltár mellett terpeszkednek, és a megbírságoltak borát isszákák. Ezekkel az ún. szociális típusokkal találkozhatunk még az Ám 4,1; 5,10-12; 8,4-6-ban is.³² Szegénységük, és nyomorúságuk oka nem más, mint az eladósodás folyamata és a jogtiprás. Olyanokról is ír a próféta, akik szándékosan taszítottak adósságba másokat, hogy azután a hatalmukba kerülhessenek. Alig várták az újhholdat, hogy csalással minél több pénzhez jussanak, hogy megvehessék a szegényt, és eladhassák a hulladék gabonát (8,5-6). A jogtiprás miatti vádak mutatják, hogy a jogrendszer nem az igazságot, és nem a szegények védelmét szolgálta, hanem az erősek kezében volt, akik a maguk hasznára fordították azt (Ám 2,7; 5,10; 6,12). A kisparasztnak voltak a legnagyobb veszélyben, akiktől még volt mit elvenni. És ha már mindenüket elvettek, akkor nem maradt más számukra és családjuk számára, mint az adósrabszolgaság. A kisparasztnak, ha belekerültek az adósság-halmozás körforgásába, nem volt kiút számukra az adósságból. Elmenekülni, elszökni sem tudtak a hitelező elől, az államnak ugyanis feladata volt, hogy ezt megakadályozza, és az adósság ki legyen fizetve.

A próféta kritikával illeti a gátlástalan fényűzést, ami az elitrétegre volt jellemző. Ez a fényűzés megjelenik az építkezésben: kincseket gyűjtenek a palotába, elefántcsontházakban

³¹ Kessler: 123.o.

³² Kessler: 123.o.

laknak, faragott kőből építkeznek (Ám3,10.15; 5,11). Ez a fényűzés látható az épületeik berendezéseiben is: elefántcsontból készítettek bútort (3,15; 6,4). Henyéltek (2,8; 4,1; 6,4-6). Az elitrétegnek a királlyal való szoros összefonódását mutatja Ámós próféta kritikája. Különös jelentőséggel bír a Samária elleni rövid mondásai (Ám 3,9-4,3).³³ Az i.e. 8. századból származó Samáriai-osztrakonok is ezt, a király és az elitréteg közötti szoros kapcsolatot mutatják.³⁴

Az Elizeus elbeszélésekhez képest, az i.e. 8. századra, Ámós próféta korában egy lényeges változás figyelhető meg. Míg az Elizeus elbeszélésekben a gazdagság és a szegénység egymás mellett volt jelen, addig Ámós prófétánál a gazdagság és a szegénység egymással ok-okozati kapcsolatban állnak. Tehát a gazdagok azért gazdagok, mert a szegényeket kizsákmányolják. A szegények pedig azért szegények, mert a gazdagok kihasználják őket. *„Szegénység és gazdagság egymásmellettiségéből antagonisztikus szembenállás lett.”*³⁵ Ámós próféta ez ellen emelte fel a hangját, és erre a társadalmi helyzetre válaszolt, ítéletet hirdetve.

A déli országrészben is hasonlóan alakult a társadalmi helyzet, amit a két déli prófétától, Ézsaiástól és Mikeástól eredő szövegek is mutatnak.³⁶ Az ő kritikájukból kiderül, hogy a javak kevesek kezében összpontosultak. A családok eladósodással elvesztették földjeiket, és szabadságukat. Mikeás ennek a folyamatnak az áldozataiként az asszonyokat és a gyermekeket nevezi meg, Ézsaiásnál pedig hangsúlyosak a jogfosztott özvegyek és árvák, akik ki voltak szolgáltatva mások erőszakoskodásainak (Ézs 1,21-26; Ézs 10,1-2). Mind a két déli próféta a felső réteget vádolta. Ézsaiás a nép vezéreit és véneit említi meg (Ézs 3,14). Egy olyan felső rétegről van szó, ami a vidéki nemességből és az arisztokráciából tevődött össze. Mikeás a gazdagokat, előjárókat és vezetőket vádolta, ami lényegében ugyanazt a képet mutatja, mint amit Ézsaiás próféta könyve.³⁷

Az ókori földművelő társadalom osztálytársadalommá alakulásának fő oka a hitelezés volt. A társadalomban jelen lévő egyik alapellentmondás a hitelezők és az adósok közötti viszony volt (Ézs 24,2). A gazdagok és szegények közötti ellentét már az állam kialakulása előtti korban is létezett. A változás a korábbiakhoz képest az, hogy az eddig is jelen lévő

³³ Kessler: 112.o.

³⁴ Kessler: 112.o.

³⁵ Kessler: 123.o.

³⁶ Kessler: 124.o.

³⁷ Kessler: 124.o.

normális eladósodást felváltotta a visszafordíthatatlanná vált eladósodás.³⁸

Minden korban volt olyan, hogy egy család valamilyen szükséghelyzetbe került: jött egy betegség, baleset, kártevők, szárazság, háború vagy földrengés. Ilyen helyzetben a földművelő családoknak a terménykiesés következtében kölcsönre volt szükségük ahhoz, hogy újra helyreállhasson a termelés. A kölcsönt a helyreállt termelés következtében vissza tudta adni, és így minden ismét helyre állt. A problémát az okozta, ha valamilyen ok vagy okok következtében ez a normális folyamat felborult, és nem tudták a felvett kölcsönt megadni. Ennek következtében egy állandó szükséghelyzet jött létre, és idővel teljesen tönkrement a gazdaság. Ha az adós zálogot adott, azonban továbbra sem tudta megadni a kölcsönt annak kamataival együtt, akkor a kölcsönért adott zálog is a hitelező tulajdonába ment át. Ilyen zálog lehetett tárgy is, és személy is. A zálogba adott személy a hitelező tulajdonába átkerülve adósrabszolga lett. Azok, akik ilyen módon rabszolgasorsra jutottak, teljes mértékben ki voltak szolgáltatva uraik kénye-kedvének. Ez nem csupán azt jelentette, hogy bármilyen munkát végeztethettek velük, hanem szexuálisan is kihasználhatták őket (Ám 2,7), rendelkezhetek családi viszonyaik felett (2Móz 21,2-6), és súlyosan bántalmazhatták őket. Bármikor el is adhatták őket, hiszen teljes mértékben az uraik rendelkeztek felettük. Abból a szempontból azonban jobb helyzetben voltak a rabszolgák, mint a napszámosok, hogy gazdáik ételt adtak nekik, hogy megmaradjon az erejük, és rendesen tudjanak dolgozni. A rabszolgák ugyanis erejére szükségük volt az uraiknak, különben haszontalanná váltak, elveszítve munkaerejüket. A napszámosoknak azonban nem volt meg az a 'biztonsága', hogy valakinek szüksége lesz a munkaerejükre. És ha éppen senki nem alkalmazta őket, akkor nem volt mit enniük, aminek következtében tovább veszítettek erejükből; gyenge napszámost pedig nem szívesen alkalmaztak a birtokosok. Innen pedig számukra egyenes út vezetett a koldusszegénység felé, amellyel az Ez 18,7.16-ban találkozhatunk először.³⁹

„Összességében véve ez a fejlődés aláásta a családnak, mint a társadalom bázisának intézményét.”⁴⁰ Ebben a társadalmi helyzetben, amiben Ámós próféta felszólalt és ítéletet hirdetett, nem volt meg a család biztonsága. Hiszen ha a családfő adósságba került, amit nem tudott megadni, elveszítette a földjét, és ezzel egyidejűleg a család megélhetését is. Így az asszonyok és a gyermekek többé már nem támaszkodhattak a férfira. A társadalom osztályokra tagozódásnak folyamata egyaránt érintette a férfiakat és a nőket is, azonban az

³⁸ Kessler: 126.o.

³⁹ Kessler: 127.o.

⁴⁰ Kessler: 127.o.

elszegényedés elsődleges áldozatai a nők voltak.⁴¹ Másfelől azonban voltak a társadalomban jómódú asszonyok is, akik saját birtokkal és vagyonnal rendelkeztek.

Ha egy eladósodási folyamat elindult, akkor abból gyakorlatilag nem volt kiút az adós számára. A hitelezőnek pedig nem ált érdekében az, hogy megszüntesse ezt az adós viszonyt; hiszen amíg egy család tartozott neki, addig az adósok kénytelenek voltak dolgozni a hitelezőnek, aminek következtében volt munkaerő, akár szabadként, akár adósrabszolgaként dolgozott is neki a család (Ám 8,4-6; Jer 5,26-28).

Hogy hogyan alakult ki ez a tartós, és már-már menthetetlen eladósodási folyamat az i.e. 8. századra, azt nem lehet egyetlen okra visszavezetni, és pontos dátumhoz sem köthető, hogy mikor váltotta fel a normális eladósodás folyamatát a teljes eladósodás.⁴²

Már az állam kialakulása előtt különbségek voltak erősebb és gyengébb gazdaságok között. A gazdaságok közötti egyenlőtlenségek kialakulására kedvezően hatott a népesség természetes növekedése. Szintén ezt az egyenlőtlenséget erősítették a háborúk, annak költségei, és vereség esetén a hadisarc. Az olyan természeti jelenségek, mint például a szárazság, kártevők, földrengések még inkább erősítették a gazdaságok közötti különbségeket.⁴³ A kereskedelem fejlődésével, és nemzetközivé válásával is erősödött ez az egyenlőtlenség. A pénz hatalom lett. Megjelent a gabona uzsora, a nagybirtok, a zálog, és adósrabszolgaság. A befolyt pénzből az elitréteg magának építkezett, azonban a közösség szükségleteinek ellátására, mint a hidak, utcák és vízvezetékek építésével nem foglalkoztak.⁴⁴

A kereskedelem fellendülésnek következtében a gazdaságok egyre jobban függtek a városoktól, amely folyamat az egész ókori Közel-Keleten kimutatható.⁴⁵ Az állam léte szintén nem kedvezett a szegények és gazdagok közötti ellentétnek. Egyrészt azért, mert az állami tevékenységhez hozzátartozik, hogy elvégeztesse a közös feladatokat megcélzó munkálatokat, mint például a robotot, beszedje az adókat, elvégeztesse a katonai szolgálatot, vagy beszedje a hadisarcot. Az állam abból a szempontból is nehezítette a túlzott eladósodás folyamatát, hogy megakadályozta az adósnak az adóssága elől való szökését, vagy bandákba való tömörülését. Az államnak a puszta létezése elősegítette az osztálytársadalom kialakulását, ami annak következtében vált visszafordíthatatlanná, hogy a király szövetségre lépett a kialakuló

⁴¹ Neh 5,1-7 késő szövege is mutatja a lánygyermek helyzetét, akik elsőként jutottak rabszolgasorsra.

⁴² Kessler: 127.o.

⁴³ Kessler: 128.o.

⁴⁴ Wellhausen: 90.o.

⁴⁵ Jagersma: 119.o.

felsőréteggel. „...Izráelben a 8. század közepére, ugyanennek az évszázadnak a végére pedig Júdában is kialakult az, amit *ókori osztálytársadalomnak* nevezhetünk”.⁴⁶

Az i.e. 8. századra Izráelben kialakult társadalom leírására több elméleti modell is született. Az Ószövetség-tudományba 1975-ben⁴⁷ O. Loretz vezette be a járadékkapitalizmus gondolatát, amely a fogalomalkotás középpontjába a földtulajdonosok által szedett földjáradékot állítja. Kessler szerint ebből hiányzik az Izráelben és Júdában végbement fejlődés dinamikájának a megragadása, ugyanis „az ószövetségi iratok drámai átmenetről beszélnek egy viszonylagosan egalitárius társadalomból egy osztályok szerint rétegződő társadalomba.”⁴⁸ Kessler az ókori osztálytársadalom terminológiáját alkalmazza egy olyan társadalomra, amely egymással szemben álló osztályokból áll, és ahol az osztály alatt olyan gazdasági fogalmat ért, mely alapja a termelőeszköz birtoklása. A társadalomban jelen voltak azok a nincstelenné vált földművesek, akik addig önálló földtulajdonnal rendelkeztek, velük szemben pedig azok a földbirtokosok álltak, akinek lehetőségük volt arra, hogy másoknak hitelt adjanak, aminek következtében még több ember került tőlük függő helyzetbe. „Ellentétben a csak két osztályra, uralmat gyakorlóakra és alattvalókra tagolódó korai állammal, a fejlett államban az uralkodó osztállyal szemben egy önmagában is osztályokra tagozódó társadalom áll.”⁴⁹

Ezt a társadalmi helyzetet a próféták nem hagyták szó nélkül. A prófétai kritika azt valószínűsíti, hogy a végzetesen eladósodottak nem törődtek bele a helyzetükbe, amire a felsőbb rétegek erőszakosan válaszoltak. Szervezett ellenállási mozgalomról nincs tudomása a tudósoknak. A kor néhány prófétája azonban nem hagyta szó nélkül a helyzetet, és kritikával illeték a társadalmi igazságtalansággal szemben. Míg eddig a próféták szinte kizárólag csak egyes személyek, események ellen léptek fel, addig az i.e. 8. század prófétái koruk egész társadalmi helyzetével szemben.⁵⁰ Ámósz próféta, akit Isten a nyája mellől hívott el, Izráelben hirdette az Úr ítéletét.

⁴⁶ Kessler: 128.o.

⁴⁷ Kessler: 128.o.

⁴⁸ Kessler: 128.o.

⁴⁹ Kessler: 130.o.

⁵⁰ Jagersma: 119.o.

Ámós próféta, „az elnyomottak szószólója”⁵¹

„De elhívott engem az Úr a nyáj mellől, és ezt mondta nekem az Úr: Eredj, és prófétálj népemnek, Izráelnek!” Ám 7,15

Ámós próféta személyéről kevés adatot tudhatunk meg könyvéből. Ennek az lehet az oka, hogy a próféta üzenetét sokkal fontosabbnak tartották, mint a személyét.⁵² Születésének és halálának idejét nem tudjuk, így azt sem, hogy körülbelül mennyi idősen kezdte prófétai szolgálatát. Annyit lehet tudni, hogy Ámós i.e. 760. körül ment fel Izráelbe, hogy az Úr ítéletét hirdesse.

Prófétai működésének időtartalmát sem lehet pontosan meghatározni. Valószínűleg csak rövid ideig prófétált. Létezik olyan nézet, miszerint Ámós csupán egyetlen alaklommal, egy nagyjából 20-30 perces beszédet tartott Bételben.⁵³

A próféta Bételben lépett fel, amely a legnagyobb és legfontosabb szentély volt akkor Izráelben, ahol a nép ünnepek alkalmával az áldozatot bemutatta, és adományait összegyűjtötték.⁵⁴ Szavát minden esetben a gazdagokkal, és a szegények elnyomóival szemben emelte fel. A szegényeket nem szólította meg, hozzájuk nem intézett beszédet, így a szegények szószólója lett. A nép elnyomóit támadta, és azt hirdette, hogy az Úr ítéletet fog tartani. Szavai arra utalnak, hogy az Úr az elnyomottak, és a szegények oldalán áll.⁵⁵ A királyt külön nem vádolta, ezzel azonban nem arra utal, hogy az uralkodó nem felelős a helyzetért, hanem a kollektív felelősséget hangsúlyozza.⁵⁶ Amacjával, Bétel papjával, - aki maga mögött tudhatta az uralkodót- konfliktusba keveredett, amiért Ámósznak el kellett hagynia Bételt.⁵⁷ (Elképzelhető, hogy Amacjá attól tarthatott, hogy Ámós szavainak következtében forradalom támad az országban (7,10), azonban a forradalom gondolata távol állt a prófétától.)⁵⁸

Elképzelhető, hogy Gilgálban is prófétált Ámós (Ám 5,5; 4,4), ami szintén amellet szól, hogy egyetlen rövid beszéd elmondásánál hosszabb ideig tevékenykedett prófétaként.⁵⁹

⁵¹ Muntag: 16.o.

⁵² Mays: 3.o.

⁵³ Wolff: 107.o.

⁵⁴ Wellhausen: 111.o.

⁵⁵ Muntag: 17.o.

⁵⁶ Muntag: 17.o.

⁵⁷ Karasszon István, *Ószövetségi ismeretek*, Komárom: Selye János Egyetem, 2006. 87.o.

⁵⁸ Muntag: 17-18.o.

⁵⁹ Wolff: 107.o.

Egy évnél azonban prófétai tevékenysége nem tarthatott tovább.⁶⁰ Ezt indokolja, hogy a redaktor Ámós prófétai működésének idejét két évvel a földrengés előtti időre datálja (Ám 1,1). Ez a rövid ideig tartó, átmeneti prófétai tevékenység annak is betudható, hogy otthona nem Izráelben, hanem Júdeában, a Betlehemtől délkeletre található Tekóa volt. Tekóa Roboám király óta erődítményként szolgált, és helyőrséggel is rendelkezett.⁶¹ Ámós foglalkozása gazdálkodó volt. Állatokat tenyésztett, valószínűleg nem csak juhokat, hanem szarvasmarhákat is.⁶² Továbbá fügét is termesztett, amiből állattakarmányt készíthetett.⁶³ Gazdaságilag független volt, nem kellett nélkülöznie. Ámós tájékozott volt a történelemben, és pontos földrajzi ismeretekkel rendelkezett. Ismerte az északi királyság belső problémáit. Elképzelhető, hogy kereskedelmi ügyben járt Egyiptomban.⁶⁴ Művelt ember volt, akihez közel állt a bölcsességirodalom gondolatvilága.⁶⁵

Az Úr egyik nap a nyája mellől hívta el, hogy prófétáljon Izráelben (Ám 7,15). Ámós Amacjának adott válaszában azt mondja magáról, hogy „Nem vagyok próféta, sem prófétatanítvány.” (Ám 7,14). Ezzel a próféta azt jelenti ki, hogy ő nem tartozik azok közé, akiket az ő korában prófétának hívtak. Nem tartozik a bételi szentély prófétaközösségébe, és prófétáknak adott adományokból sem él.⁶⁶ Korábban világi foglalkozása volt, azonban Isten elhívta őt a prófétai szolgálatra. Különösen is hangsúlyos Ámósnál, hogy az Úrtól kapta a prófétai elhívását, amire ő csak egyet tehetett: prófétált. *„Ha az oroszán ordít, ki ne félne? Ha az én Uram, az Úr szól, ki ne prófétálna?”* (Ám 3,8).

A látomásokban, melyekben elhívását kapta, felismerhető egy belső szellemi út. Ezt az utat végig járva ismeri fel az elkerülhetetlen jövőt, azonban az ítélet és a vég mikéntjéről későbbi kijelentések, és részben saját megfigyelései alapján szerezhetett bizonyosságot. *„Ámós mindenekelőtt olyan emberként jelenik meg a szemünk előtt, mint akit a közelgő vész meggyőző motivációjának feladata foglalkoztat, és látjuk, milyen csodálatosan friss marad eközben szelleme.”*⁶⁷ Kimagaslott kortársai közül politikai érdeklődésével, és jártasságával. Ámós a látomásokban arról szerzett tudomást, hogy az Úr többé nem akar megbocsátani Izráelnek, de hogy mi az, amit nem tud megbocsátani, azt már Ámósnak kellett

⁶⁰ Wolff: 107.p. és Mays: 2.o.

⁶¹ G. von Rad, *Az Ószövetség Teológiája II. kötet*, Budapest: Osiris Kiadó, 2001. 120.o.

⁶² Muntag: 7.o.

⁶³ Soggin: 259.o.

⁶⁴ Szabó: 870.o.-881.o.

⁶⁵ Szabó: 870.o.-881.o.

⁶⁶ Muntag: 124.o.

⁶⁷ von Rad: 122.o.

felismernie.⁶⁸ A próféta ezt fel is ismerte, Izráel társadalmi életében. Próféta tisztség eleget téve ment fel Izráelbe, hogy ott Isten ítéletét hirdesse válaszul a nép tetteire.

Ámós próféta könyvének kialakulása

A próféta szó elhangzása és leírása között idő telt el. Ámós próféta könyvének mai alakját hosszú ideig tartó gyűjtő és rendszerező munka előzte meg. A könyv alapját azok a részek alkotják, melyeket részben ő, részben pedig a környezetében élő tanítványok írtak le.⁶⁹ Később, valószínűleg már a próféta halála után összegyűjtötték, és egy gyűjteményt állítottak össze belőlük, amit feltehetőleg hamar elkezdtek használni a gyülekezeti istentiszteleteken.⁷⁰ Egy közösség, amely hagyományoz egy próféta ígét, a használat, és a hagyományozás során kompozíciót hoz létre, és aktualizálja a próféta szavait a saját életére vonatkozóan, és ennek következtében kiegészítéseket is hozzáfűz.⁷¹

Ámós próféta könyve tartalmazza a próféta ígét, továbbá felfedezhető egy tanítványi kör munkája is a könyvben, melynek célja az lehetett, hogy az olvasók minél jobban megérthessék a próféta szavait.⁷² A próféta könyvén a deuteronomista is dolgozott. Ezt mutatja a „*Dávid összedőlt hajléka*” (Ám 9,11), ami egyes tudósok szerint nehezen hangozhatott el Ámós szájából, figyelembe véve, hogy utána még nagyjából 150 évig ült dávidi utód a trónon.⁷³ Feltehetőleg fogság utáni korszakban kerülhetett be a kompozícióba.⁷⁴

Ámós és Hóseás próféta könyve között több átfedés is van.⁷⁵ A két próféta mondanivalóját közelebb vitték egymáshoz.⁷⁶ Ámós próféta könyvét később Mikeás könyvének próféciáihoz is igyekeztek közelebb vinni.⁷⁷ Ámós próféta könyvében találhatóak doxológikus részek is, melyeket feltehetőleg liturgiai használat céljából illesztettek bele a

⁶⁸ von Rad: 123.o.

⁶⁹ Muntag:5.o.

⁷⁰ Muntag: 6.o.

⁷¹ Karasszon István, Ámós és a Könyv, in: Lévai Attila (szerk.), *Doma – Ajándék. Tanulmányok Dr. Bándi György tanszéket vezető tiszteletére 60. születésnapja alkalmából*, Komárom: SJE, 2011, 19-29

⁷² Karasszon, Ámós és a Könyv

⁷³ Szabó Andor, *Ámós könyvének magyarázata*, in: Jubileumi kommentár, 2. kötet, Budapest: 1955. 870.o.-881.o.

⁷⁴ Soggin:261.o.

⁷⁵ Ilyen például a kritikájuk közötti hasonlóság: király és kultusz mindkét prófétánál a fókusz; továbbá mindkét prófétánál megjelenik az a gondolat, hogy Isten nem fog megbocsátani többé a népnek./ in: Ámós és a Könyv

⁷⁶ Karasszon István, Ámós és a Könyv

⁷⁷ Karasszon István, Ámós és a Könyv

műbe.⁷⁸ A próféta könyvében található üdvpróféciaik idegennek hangzanak egy ítéletes próféta szájából, ezért azt feltételezik, hogy azért került bele a műbe, hogy ne legyen negatív a végkicsengés.⁷⁹ Az is elképzelhető, hogy az üdvprófécia azért került bele, mert a gyülekezet azt tapasztalta, hogy az Úrnak nem az ítélet az utolsó szava.⁸⁰

Ámós próféta könyve egy évszázadokig tartó, tudatos szerkesztői munka végeredménye, mely 4 szakaszra osztható.⁸¹ Az első szakasz összegyűjtötte a próféta szavait. A második szakasz Ámós és Hóseás próféta szavait hozta közelebb egymáshoz. A harmadik a deuteronomista átdolgozás, az utolsó pedig a himnikus részek bekerülése a műbe.⁸²

⁷⁸ Muntag: 6.o.

⁷⁹ Karasszon István, Ámós és a Könyv

⁸⁰ Muntag: 6.o.

⁸¹ Karasszon István, Ámós és a Könyv

⁸² Karasszon István, Ámós és a Könyv

A prófétánál megjelenő társadalmi problémák

„Kelyhekből isszák a bort, és finom olajjal kenik magukat, de József romlásával nem törődnek.”

Ám 6,6

Ámós próféta könyvében leírja, hogy milyen nagy volt a jólét a felső réteg körében. Az elefántcsonttal díszített házak, a nagyszabású építkezések, a kincsekkel teli paloták, a gyakori hús és borfogyasztás a gazdaság fellendülésével vált elérhetővé a felső réteg számára. Egyre nagyobb lett a gazdagok és a szegények között a szakadék. Ámós próféta azonban nem a jólétet, és nem a gazdagságot kritizálja, hanem annak a módját, ahogyan ehhez a gazdagsághoz hozzájutottak: a szegények kizsákmányolását, az erőszakot, a lopást, csalást. A Jahve-hit ugyanis a gazdagságot Isten áldásának tartja. Az aszkézis bármilyen formája, és az anyagi javakkal szembeni gyanakvás alapján véve távol áll a Jahve-hittől.⁸³ Az élet örömeit, a bő termést, a jólétet hálával fogadták Istentől. A Prédikátor is felhívja a figyelmet erre: „... edd csak örömmel kenyeredet, és idd jókedvvel borodat, mert mindig az volt Isten jóakarata, hogy ezt tedd” (Préd 9,7).

Ámós prófétának nem a felső réteg jólétével van gondja, hanem azzal, hogy „József romlásával” (Ám 6,6) nem törődtek. József alatt Izráel⁸⁴ értendő, a romlás alatt pedig Izráel „szociális elsilányulását”⁸⁵ érti a próféta. Ez a szociális elsilányulás annak tudható be, hogy Izráel lakossága elfordult Isten törvényétől. Ámós próféta Izráel bűnének ismertetésekor az i.e. 8. századra⁸⁶ visszamenő Szövetség könyvének (2Móz 21-23) rendelkezéseire emlékezteti hallgatóit,⁸⁷ amely rendelkezésekre a humanitás a jellemző.⁸⁸ A Szövetség könyve több olyan rendelkezést is tartalmaz, melyek a rabszolgák, szegények, jövevények, özvegyek és árvák jogainak védelmét szolgálták, megvédve őket a teljes kiszolgáltatottságtól. A próféta vádjaiból azonban kiderül, hogy ezeket a rendelkezéseket Izráel lakosságának egy mérvadó csoportja figyelmen kívül hagyta, „József romlásával” (Ám 6,6) nem törődve. A most következő versek Ámós próféta könyvéből ezt a romlást támasztják alá, és a bemutatja azokat a társadalmi visszaéléseket, melyekkel szemben a próféta Isten ítéletét hirdette.

⁸³ von Rad: 125.o.

⁸⁴ Wolff: 317.o.

⁸⁵ von Rad: 125.o.

⁸⁶ Karasszon István, *Ószövetségi ismeretek*. 41.o.

⁸⁷ von Rad: 124.o.

⁸⁸ Karasszon István, *Ószövetségi ismeretek*. 41.o.

Ám 2,6-8:

„⁶Így szól az Úr: Három, sőt négy vétke miatt nem bocsátok meg Izráelnek, mert eladják pénzért az igazat, és egy pár saruért a szegényt. ⁷Azt kívánják, hogy a nincstelenek a föld porát szórják a fejükre, és elutasítják a szűkölködő ügyét. Apa és fia egy leányhoz járnak, így gyalázzák meg szent nevemet. ⁸Zálogba vett ruhán terpeszkednek minden oltár mellett, és a megbírságot borát isszák Istenük házában.”

Ámós próféta szavai megmutatják, hogy milyen is volt az élet az i.e. 8. században, Izráelben. A szegényeket megalázzák, elnyomják, adósrabszolgává teszik, a családi élet tisztátalan. Továbbá a szegényektől zálogba vett holmikon nyújtózkodnak az oltár mellett. Az Úr Törvényét megszegik, és mindeközben mégis az Úr népéhez tartozónak vallják magukat. Azzal, amit tesznek, gyalázatot hoznak az Úr nevére.⁸⁹

6. vers: A próféta Izráel elleni fenyegető próféciját úgy kezdi, mint Izráel szomszédjaival szemben mondott próféciaikat: „Három, sőt négy vétke miatt nem bocsátok meg” (Ám 1,3.6.9.11.13; 2,1.4). Ez az izraeli bölcsességirodalom műfaját tükrözi. Az X – X + 1 forma a bölcs mondásokban fordul elő. A + 1 elemen van a hangsúly, és az adott ország leginkább ez utóbbiért kapja a büntetését.⁹⁰ A legsúlyosabb vétséget nevezi meg a próféta mind az idegen népek, mind pedig Izráel esetében is.⁹¹ Azonban, míg az idegen népeknek azok háborús vétségeit rója fel Ámós próféta, addig Izráel kapcsán más vétket nevez meg.

Izráel egyik vétke, mellyel a hatodik versben találkozunk, az emberek eladásából áll, aminek következtében a gazdálkodó teljesen elveszti az egzisztenciáját. Itt az adósrabszolgaság intézményéről van szó. Amikor egy gazdálkodó olyannyira elszegényedett, hogy már sehogy sem tudta az adósságát kiegyenlíteni, és már zálogot sem tudott adni, akkor vagy magát, vagy egy családtagját volt kénytelen eladni adósrabszolgának. Ezt az intézményt rendelkezésekkel szabályozták. Abban az esetben, ha valaki az előbb említett módon adósrabszolgát vett magának, akkor hatévnyi szolgálat után szabadon kellett bocsátania az illetőt (2Móz 21,2; 5Móz 15,12). Ezzel a rendelkezéssel azt szolgálták, hogy az adósrabszolgának lehetősége legyen arra, hogy újra önálló és független lehessen, visszanyerve az egzisztenciáját.

A próféta azzal vádolja a gazdagokat, hogy eladják az igazat. Az igaz kifejezésnek itt nincs teológiai, vallásos értelme. Itt nem olyan értelemben használja Ámós, mint aki kegyes,

⁸⁹ Muntag: 44.o.-45.o.

⁹⁰ Karasszon István, *Ószövetségi ismeretek*, 87.p.

⁹¹ Jeremias: 21.o.

igazhívó ember, és nem is úgy, mint akinek igazsága van Isten előtt. Itt egyszerűen csak azt fejezi ki a próféta, hogy ártatlan emberrel bántak úgy, mint ha bűnös lett volna. Elképzelhető, hogy azért mondja őket igaznak, mert az elnyomóik hozták őket olyan helyzetbe, aminek következtében szegények lettek, és adósrabszolga sorsa jutottak.⁹²

Kérdéses, hogy Ámós próféta az 'eladják' kifejezést itt milyen értelemben használja.⁹³ Az 'eladják' kifejezést itt egyrészt úgy értelmezhető, hogy a hitelező kényszeríti az adóst önmaga eladására. Azonban úgy is lehet érteni, hogy a hitelező úgy adja el az adóst, mint ahogyan Józsefet adták el a testvérei a midjáni kereskedőknek (1Móz 37,28), azaz szolgasorsra.⁹⁴

Az adósokkal szembeni visszaéléseknek két esete különböztethető meg. Az első esetben a cél azon van, hogy eladják az adóst, még akkor is, ha az nem tehet helyzetéről. A másik esetben a hitelező még egy csekély adósság esetén is kíméletlenül hozzá fog az adós áruba bocsátásához, akár egy papucs esetében is. Mindkét esetben az ember árú számba megy. Fontos itt azt is figyelembe vennünk, hogy míg a próféta által említett többi város, mint például Gáza és Tírusz (Ám 1,6.9) idegen népekkel kereskedtek, addig Izráel a saját népük tagjaival.⁹⁵ Izráel a saját népe szegényeit még egy csekély adósságért is rabszolgává tesz, a szegényeket megalázzák, embertelenül bánnak velük. Ez is olyan kegyetlenség, mint az idegen népek háborús bűnei.⁹⁶

7. vers: A hetedik versben olvashatunk az emberkereskedelem brutalitásáról, arról, hogyan alázzák meg a szegény embert. Az általam használt magyar nyelvű Bibliában a hetedik vers elején az áll, hogy „*azt kívánják, hogy a nincstelenek a föld porát szórják a fejükre*” (Ám 2,7a). Jeremias kommentárjában a 'Treten des Kopfes'⁹⁷ kifejezést magyarázza, és azt írja, hogy itt egy mezopotámiai szimbólummal találkozunk, aminek jelentése az ellenség leigázása. A vers folytatásából az is kiderül, hogy a jogi helyzetekben a bírókat megvesztegették céljaik elérése érdekében, amit az 5,12-ben is említ a próféta. Annak ellenére tették ezt, hogy a jog határozottan tiltotta ezt. „*A szegény ember igazságát ne ferdítsd el peres ügyében*” (2Móz 23,6). „*Hazug hírt ne terjessz! Ne segítsd a bűnöst azzal, hogy hamisan tanúskodsz mellette! Ne állj a rosszat akaró többség mellé, és ne vallj peres ügyben a többséggel tartva, nehogy elferdítsd az igazságot. A nincstelennek se kedvezz peres ügyében!*”

⁹² Muntag: 44.o.

⁹³ Jeremias: 21.o.

⁹⁴ Jeremias: 21.o.

⁹⁵ Jeremias: 22.o.

⁹⁶ Muntag: 44.o.

⁹⁷ Jeremias: 22.o.

(2Móz 23,1-3).

A hetedik vers folytatásában egy szexuális bűnt nevez meg a próféta. A héber szövegben olvasható נערה szó jelentése általában egy kiskorú, fiatalabb női személy, azonban itt az életkor kevésbé fontos, mint a társadalmi helyzet.⁹⁸ Azt illeti itt szemrehányással a próféta, hogy apa és fia ugyanazzal a nővel létesítenek szexuális kapcsolatot. Ugyanis a héber szövegben olvasható אל הֵלֵךְ a házasság érintkezést jelenti.⁹⁹ Az apodiktikus jog tiltja, hogy egy férfi egy asszonnyal és annak lányával is érintkezzen (3Móz 20,14), mint ahogy azt is, hogy egy fiú az apja feleségét érintse (3Móz 18,8), vagy, hogy egy apa az ő fia feleségét (3Móz 18,15). A kazuisztikus jog is foglalkozik azzal, hogy egy rabszolganővel való szexuális érintkezés esetén vagy az apa vagy a fia legyen házastársi viszonyban a nővel (2Móz 21,7-11). Azonban Ámós próféta nem egy rabszolganőről beszél (a 2Móz 21,7-ben אִמָּה olvasható),¹⁰⁰ hanem egy fiatal lányról, aki se nem cseléd, se nem kultuszi prostituált, azonban ennél pontosabb meghatározást nem lehet adni. Az is elképzelhető, hogy az itt említett hölgy egy cseléd volt, aki valamilyen formában függött a családtól.¹⁰¹ Itt az kifogásolható, hogy egy férfi és az ő apja ugyanahhoz a lányhoz járnak, vagyis a már öreg, házasságba megzavarja a fia szerelmi viszonyát, mivel a lány az apa tiltott vágyainak a tárgya.¹⁰² A próféta nem csak a házasság és a szolgatartás helyes viszonyait védi, hanem a lány személyét is, és leendő házasságát is, ugyanakkor megkülönbözteti a fiú jogait az apáétól, és megvédi a szerelmi kapcsolat különlegességét. Ehhez közel áll a Deuteronomium felfogása: ha egy férfi nemi kapcsolatba került egy hölgygel, akkor köteles volt házasságra lépni vele, továbbá egy apa nem léphet nemi kapcsolatba fia feleségével (5Móz 22,22-28; 3Móz 18,14).

8. vers: Ebben a versben is az adós kihasználásáról olvashatunk. A próféta itt azt a jogtalan cselekedetet emeli ki, hogy olyan dolgot vettek zálogba, amit nem tarthattak volna maguknál. A zálogjogra vonatkozóan több rendelkezést is hoztak. A felső malomkő és a kézimalmok zálogba vétele tiltott volt, ezek ugyanis létfontosságú eszközök voltak (5Móz 24,6), szükségesek a megélhetéshez. Továbbá a felsőruha zálogba vételét is korlátozták az adós védelmében.¹⁰³ Egy ember felső ruházatát csak úgy szabadott zálogba venni, ha napnyugta előtt visszakarta tulajdonosa az említett ruhadarabot (2Móz 22,25-26; 5Móz 24,12), ugyanis a felsőruházatot használták a szegények takaróul. Az özvegy ruháját azonban semmilyen

⁹⁸ Wolff: 202.o.

⁹⁹ Wolff: 202.o.

¹⁰⁰ Wolff: 202.o.

¹⁰¹ Jeremias: 23.o.

¹⁰² Wolff: 203.o.

¹⁰³ L. Schwienhorst-Schönberger, *Das Bundesbuch (Ex 20,22-23,33)*: De Gruyter, 1990. 359.o.

körülmények között sem lehetett zálogba venni (5Móz 24,17). Az Úr Törvénye ellenére azonban Ámós prófétának mégis azt kellett tapasztalnia, hogy vannak, akik a jogot és a szegények ügyét figyelmen kívül hagyva, zálogba vett ruhán nyújtózkodtak az oltár mellett. Vagyis a szent helyeken, ahol elköltötték lakomájukat, és még ott is aludtak, egy régi szokás szerint, isteni kinyilatkoztatásra várva, a szegényektől elvett holmikat, a jogtalanul maguknál tartották.¹⁰⁴

A vers folytatásából kiderül, hogy a próféta mennyire áltéli az adós ember helyzetét. A héber szövegben olvasható עוֹשִׂים szó pénzbírságot takar.¹⁰⁵ Pénzbírságot például olyan esetben kellett fizetni, mikor verekedő férfiak egy terhes asszonyt véletlenül meglöktek, és ő idő előtt megszült, de nagyobb baj nem történt. Ebben az esetben az asszony férje szabta ki a bírság összegét (2Móz 21,22). Akkor is pénzbírságot kellett fizetni, ha az ifjú férj hamisan azzal vádolta meg feleségét, hogy nem volt szűz. Ilyen esetben száz ezüstöt kellett fizetni a lány apjának (5Móz 22,19). Pénzbírságot az okozott kár megtérítése céljából kellett fizetni, és nem azért, hogy a megbírságotak pénzből ivászatot rendezhessenek.¹⁰⁶

„Az „így gyalázzák meg szent nevemet” mind annak az összefoglalása, amit a próféta Izráel konkrét bűneként leleplez. Az a nép, amely magát Isten népének vallja, azzal, hogy Istenének törvényét megveti, szégyent hoz Istenének nevére, azaz magára Istenre: alkalmat ad arra, hogy az emberek ne csak ezt a népet magát, hanem Istent is gyalázzák.”¹⁰⁷

Ám 3,10:

„Nem tudnak helyesen cselekedni – így szól az Úr -, erőszakkal és zsarolással gyűjtenek kincseket palotáikba.”

Samária romjainak ásatásakor előkerült épület maradványok bizonyítják, hogy Ámós próféta korában milyen nagy volt a gazdagság és a pompa. A régészeti leletek díszes házakról, pompás palotákról, impozáns nyaralókról tanúskodnak.¹⁰⁸ Az épületek berendezése és díszítése is erről a gazdagságról tanúskodnak. Ámós próféta azt is tudja, hogy mi áll e mögött a gazdagság mögött. A samáriaiak úgy gazdagodtak meg, és úgy gyűjtöttek kincseket

¹⁰⁴ Muntag: 45.o.

¹⁰⁵ Wolff: 203.o.

¹⁰⁶ Wolff: 204.o.

¹⁰⁷ Muntag: 45.o.

¹⁰⁸ Muntag: 54.o.

palotáikba, hogy másokat kihasználtak, és elnyomtak.¹⁰⁹

A חֲמָס (erőszak, elnyomás)¹¹⁰ és שָׂר (erőszak, pusztítás) szavak több helyen is együtt szerepelnek (Jer 20,8; 6,6; Ézs 60,18; Hab1,3; 2,17; Ez 45,9). A szópár együttes jelentésének az értelme még nem egészen tisztázott.¹¹¹ Az Ez 45,9-ben a két szóhoz kontrasztként még megjelenik a וְצֶדֶק וְשֹׁפֵט (törvény és igazság), amelyek Ámósz prófétánál felettebb fontosak (Ám 5,7.24.; 6,12). A חֲמָס szó az ember életére irányuló agressziót, támadást jelenti. A szó gyakran párhuzamban áll a דָּמָיִם (vér) szóval (Jer 51,35; Ez 7,23; 9,9). Ez azt mutatja, hogy a חֲמָס a vérhez hasonlóan az ember kezéhez tapad (Jób 16,17). A חֲמָס elsősorban gyilkosságot (vagy annak kísérletét), vagy pedig a test és a lélek ellen irányuló támadást jelent.¹¹²

A שָׂר jelentése az anyagi javak ellen elkövetett erőszak. A gyök az Abd 5-ben a lopással áll párhuzamban. A szópár együttes jelentése az emberekkel, és a javaikkal szemben elkövetett erőszak. A szöveget úgy lehet értelmezni, hogy erőszak és elnyomás van a házaikban. A próféta ironikus vádjában az hangzik el, hogy ezeket halmozzák fel a házaikban, és ezek a gazdagok készletei. A próféta szavait úgy lehet érteni, hogy erőszakot és zsarolást gyűjtenek (kincsként) palotáikba.¹¹³

Ám 5,7

„Mert méregg  tesztetik a törvényt, és az igazságot földre tiporj tok.”

Ennek a versnek az értelmét az  m 5,12 adja meg. Itt azt kifogásolja a próféta, hogy a bírósági ügyekben megveszteget seket fogadnak el. Ennek következtében nem a Törvény és igazság, hanem a kenőpénz határozza meg a bírósági ügyek kimenetelét. A próféta Izráel magatartását  t li el. Azt, ahogyan eltiporják a törvényt, és az igazságot. Az uralkodó osztály igazságtalanul b r skodik,  gy a törvény keserűvé válik az elnyomottak számára. A törvény a hatalom eszk z v  vált, és az uralkodó osztály a maguk előnye szerint használták azt. A törvény az uralkodó osztályt, és nem az igazságot szolgálta. Ennél azonban m g súlyosabb a

¹⁰⁹ Muntag: 54.o.

¹¹⁰ H. W. F. Gesenius, *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament*, Grand Rapids, MI: Baker Publishing, 1857.

¹¹¹ Wolff: 232.o.

¹¹² Wolff: 232.o.

¹¹³ Muntag: 53.o.

dolog: annak következtében, hogy Izráelben a törvény az Úr Törvénye volt, és ennek keserűvé tétele a szegényeket és elnyomottakat hitetlenné, Isten ellenessé tették.¹¹⁴

Ám 5,10-12:

„¹⁰Gyűlölik azt, aki megfeddi őket a kapuban, és utálják, aki megmondja az igazat. ¹¹Ti kihasználjátok a nincstelent, és gabonaadót szedtek tőle. Ezért bár faragott kőből építtetetek házakat, nem fogtok bennük lakni, bár gyönyörű szőlőket ültettetek, nem isszátok azok borát. ¹²Tudom, hogy milyen sok a bűnötök, és vétkeitek mily nagyok: sanyargatjátok az igazat, elfogadjátok a megvesztegetést, elnyomjátok a szegényeket a kapuban.”

10. vers: A שָׂנֵא (gyűlölni)¹¹⁵ igét a bölcsesség irodalom gyakran használja az igaz beszéddel kapcsolatban.¹¹⁶ „... aki pedig gyűlöli a feddést (חֹכְמָה), az ostoba marad.” (Péld 12,1), vagy: „...meghal az, aki gyűlöli a dorgálást (חֹכְמָה)” (Péld 15,10). A חֹכְמָה és az Ám 5,10-ben olvasható מוֹכִיחַ szavak a יָכָח (elítél valakit, valakire rábizonyítja a bűnösségét, elhallgattat, megcáfol)¹¹⁷ gyökből jönnek. A próféta által megnevezett kapu (itt a városkapura lehet gondolni) nem más, mint a jogi eljárások helyszíne.¹¹⁸ A kapu belső oldalán, a kapuátjáró belső helységének bemélyedésében zajlottak a jogi eljárások. Ott gyülekeztek a felperesek, a vádlottak és a tanúk a jogi ügyek vezetői, a vének előtt (5Móz 21,19; 25,7).¹¹⁹ A vádló nyilvánosan elmondta a vádlott bűnét, a tanúnak pedig kötelessége volt az igazat mondani.¹²⁰ Feltehetőleg a vének között lehetett az itt említett מוֹכִיחַ. Aki pedig megmondta az igazat (דָּבַר הַמִּיָּם), az a tanúk között lehetett. A דָּבַר הַמִּיָּם valószínűleg a beszélő igaz voltára utal, arra, hogy távol áll tőle minden hazugság, és álnokság (Péld 13,5). A próféta szavaiból kiderül Izráel egy részének olyan magatartása, ami a jogi esetekben nem az igazságot részesíti előnyben, hanem a személyes, önző érdekeket, és céljaik elérése érdekében még az igazságot is gyűlölik.

11.vers: A gazdagok hihetetlen nagymértékű kapzsiságát írja le Ámósz. Itt a kamatszedést

¹¹⁴ Muntag: 76.o.

¹¹⁵ Gesenius: 792.o.

¹¹⁶ Wolff: 289.o.

¹¹⁷ Gesenius: 347.o.

¹¹⁸ Karasszon István, *Az óizraeli vallás*, Budapest: 1994. 59.o.

¹¹⁹ Wolff: 289.o.

¹²⁰ Muntag: 81.o.

ellenzi a próféta. A Szövetség könyvéből kiderül, hogy a jog tiltotta, hogy szegény embertől kamatot szedjenek (2Móz 22,24). Ámósznak mégis azt kellett tapasztalnia, hogy vannak, akik ezt figyelmen kívül hagyják, és a kereskedelembe lévő gabonára adót emelnek, gabonaadót szednek.¹²¹ Az így szerzett bevételt pedig a saját maguk kényelmére használják fel.

A gazdagok életmódját sem helyesli. Mert míg a szegények, és a nincstelenek szűkölködnek, és mélyszegénységben élnek, addig a vezető réteg a szokásos agyagházak helyett költséges építkezésekbe fognak, és faragott kockaköböl építenek házat maguknak. Ez az építésmód először Salamon király idejében jelent meg Izráelben, a nagy építkezések idején. A próféta azonban felhívja a figyelmet, hogy a hatalmas, és pompás szőlős kerteket, és impozáns épületeiket azonban nem fogják élvezni, mert mások megkárosításával szereztek maguknak a gazdagságukat.¹²²

12.vers: Ámósz próféta megállapítja, hogy rengeteg bűne van a felső rétegnek. A 12. versben három vétket is megnevez, melyek mind a bíraskodás területéhez tartoznak. Az első: „*sanyargatjátok az igazat*”. A bíraskodás során sanyargatják az igazakat, az ártatlanokat. A צדיק itt az, aki igazságot cselekszik, és aki emelt fővel állhat a bíróság előtt. És mégis, velük ellenségesen, ellenséggént bánnak. A próféta itt a צרר gyököt használja. A צר szerepel az Ám 3,11-ben, mint katonai ellenfél, aki beszorítja az ellenségét. Úgy sanyargatják és nyomják el a szegényeket, mint az ostromló, aki bekerítette ellenfelét. A próféta következő állítása még konkrétabb: elfogadják a megvesztegetést, kenőpénzt fogadnak el. Ez vezet oda, hogy az igazat bűnösnek, a bűnöst pedig ártatlannak nyilvánítják. Ezzel a jelenséggel Ézsaiásnál is, és a Példabeszédek Könyvében is találkozhatunk: „*Jaj azoknak, akik a borivásban hősök, és vitézek az italok keverésében, akik vesztegetésért igaznak mondják ki a bűnöst, de az igazaknak elvitatják az igazát*” (Ézs 5,22-23), „*Aki igaznak mondja a bűnöst, és aki bűnösnek mondja az igazat: mindkettőjüket egyaránt utálja az Úr.*” (Péld 17,15). A versben az utolsó vétek, amit megnevez a próféta az a szegények elnyomása a kapuban. A bírósági ügyekben a szegények jogainak figyelmen kívül hagyása. A bírakat megvesztegették, és így az 'igazság' azé lett, aki fizetett. Ennek következtében a gazdagokat felmentették a vádak alól, a szegényeket azonban elmarasztalták. A bíraskodás a gazdag vezetőség kezében van, akik utálják és gyűlölik azt, aki ellenük tanúskodik, és a bűneiket leleplezik.¹²³

¹²¹ Wolff: 290.o.

¹²² Muntag: 81.o.

¹²³ Muntag:81.o.

Ám 8,4-6:

„⁴Halljátok meg ezt ti, akik a szegények vesztét kívánjátok, és kiakarjátok pusztítani az ország nincstelenjeit! ⁵Mert így beszéltek: Mikor múlik el az újhold, hogy gabonát árulhassunk, és a szombat, hogy gabonával keressünk, kisebb vékéval, nagyobb súlyokkal és hamis mérleggel csalva, ⁶hogy megvehessük a nincsteleneket pénzen, a szegényeket egy pár saruért, és eladhassuk a hulladék gabonát?”

4.vers: A megszólítottak a kereskedők, akik a szegények vesztét kívánják, és ki akarják pusztítani az ország nincstelenjeit. Az izráeli gazdagok vagyonuk nagy részét kereskedelemről szereztek, így közvetve az egész vagyonos osztály ellen szól a próféta, annak ellenére, hogy itt elsősorban a gabonakereskedőket szólítja meg Ámós. ¹²⁴

5-6.vers: Az ötödik versben a próféta azt mutatja meg, hogy mennyire kapzsiak a kereskedők, és hogyan csapják be a vásárlóikat. A kereskedők csak a maguk hasznát lesik, és a szegényebb társadalmi réteget kizsákmányolva, még szegényebbé teszik őket, és ezzel tönkre teszik a népet. ¹²⁵ Még a beszédük is elárulja őket: „Mikor múlik el az újhold... és a szombat..?” A kereskedők szavából kiderül, hogy nem örültek a szombat és az újhold ünnepének. ¹²⁶ Ennek az oka az, hogy már Ámós próféta korában a nyugalom napja volt a szombat. A kereskedők ezért szombaton nem árulhattak gabonát, ezért mérgeződtek a kieső haszon miatt. Ezért várták türelmetlenül az ünnep elmúltát, hogy folytathassák a gabona árusítását. Kapzsiságuk azonban olyan hatalmas, hogy még tovább mennek: csálnak. „...kisebb vékéval, nagyobb súlyokkal és hamis mérleggel csalva” (Ám 8,5). A kapzsi kereskedők többféle hamis módszert is bevetnek a vásárlók megkárosítása árán annak érdekében, hogy minél több pénzhez juthassanak.

Ennek az egyik módja az אִיפָה lekicsinyítése volt. Az אִיפָה űrmérték, körülbelül 40L. ¹²⁷ Ezzel mérték ki a vásárlónak a gabonát. Ha a kereskedők ezt egy betéttel vagy átalakítással lekicsinyítették, akkor az már nem אִיפָה זָדֶק „hiteles mérleg”(3Móz 19,36), hanem „átkozott, hamis véka” אִיפָה רִזוֹן זְעוּמָה (Mik 6,10). A vásárló így kevesebb gabonát kapott, mint amennyit vásárolt. A kereskedők arra is megtalálták a megoldást, hogyan lehetne úgy több pénzt kérni az áruért, hogy a vevő ne tudjon róla, hogy többet fizetett. Ennek az volt a módja, hogy a שָׁקָל is hamis volt. Amíg nem volt vert érme, addig a שָׁקָל volt az a súly,

¹²⁴ Muntag: 135.o.

¹²⁵ Muntag: 135.o.

¹²⁶ A 2 Kir 4,23 és az Ez 46,3 szintén egymás mellett említi meg az újhold és szombat ünnepét.

¹²⁷ Wolff: 376.o.

amivel megmérték a pénz súlyát, hogy azonos értékű legyen a megvásárolni kívánt termékkel. Egy שקל 11,5 gramm súlyú, többnyire kiegyenesített aljú mészkögolyó volt.¹²⁸ Ha a súlyt valamilyen módon megnagyobbították, akkor a nehezebb súly következtében, még egy pontos mérleggel is becsaphatták a vevőket, és több pénzt zsebelhettek be tőlük. A kereskedők továbbá a mérlegeket sem hagyták érintetlenül: annak is megtalálták a módját, hogyan lehet megbütykölni a mérleget úgy, hogy még többet fizessenek a vásárlók. A mérleg rúdját meghajlították, így a pénz mérésekor újabb haszonra tettek szert.¹²⁹ És mintha ez a sokféle csalás nem lett volna elég, még a földre hullott, megtaposott, és már tönkre ment gabonát is eladták a szerencsétlen vásárlóknak (Ám 8,6). A szegényeknek pedig nem volt más lehetőség, mint megvenni még a silány, és hulladék gabonát is, különben nem volt mit enniük.¹³⁰

A kereskedők az Úr Törvénye ismeretében tették mindezt, pedig az tiltott minden ilyenfajta cselekedetet: „*Ne legyen tarsolyodban kétféle súlymérték, nagyobb és kisebb. Ne legyen házádban kétféle véka, nagyobb és kisebb. Pontos és hiteles súlymértéked, pontos és hiteles vékad legyen, hogy hosszú ideig élhess azon a földön, amelyet Istened az Úr ad neked. Mert utálatos Istened, az Úr előtt mindenki, aki ilyet tesz; mindenki, aki hamisságot cselekszik.*”(5Móz 25,13-16). A kereskedők mindezzel tisztában voltak, ismerték az Úr Törvényét.¹³¹ Ennek ellenére mégis csaltak, hogy kevesebb gabonát több pénzért, adhassanak el, ráadásul a silány, és megtaposott, hulladék gabonát.

A kereskedők továbbá nem csak azon oknál fogva várták az ünnep végét, hogy gabonát árulhassanak, hanem azért is, mert az ünnep miatt az emberkereskedelem is szünetelt. Az Ám 2,6b-ben már szó esett a szegények eladásáról, itt azonban a vásárlásról קנה esik szó. És míg a 2,6-ban az eladósodás oka egy pár saru, addig itt az a vételárnak felel meg.¹³² A próféta által bemutatott, a kereskedelembe elterjedt csalási módszerek azt mutatják, hogy mennyire korrupt volt a gazdasági élet az izraeli városokban az i.e.8. században.¹³³

¹²⁸ Wolff: 376.o.

¹²⁹ Szabó

¹³⁰ Muntag: 136.o.

¹³¹ Muntag: 136.o.

¹³² Szabó

¹³³ Ezt mutatja Mikeás és Hóseás próféta könyve is (Mik 6,10-11; Hós12,8).

A fent részletesebben is bemutatott igehelyek azokról a társadalmi visszaélésekről tanúskodnak, amikre válaszul Ámós próféta Isten ítéletét hirdette Izráel népnek az i.e. 8. században. A tékóai pásztor rávilágított arra, hogy milyen kiszolgáltatott helyzetben voltak Izráel szegényei. A jogi, gazdasági és társadalmi élet tele volt erőszakkal, hazugsággal. Az igazságot elferdítették, a bírákat megvesztegették, az igaz embert elnyomták. A zálogtörvényekkel nem törődtek. A kereskedők hamis súlyokkal, mérleggel csaltak. A gazdagok elnyomták, és kizsákmányolták őket, és ahelyett, hogy megsegítették volna népük szegényeit, igyekeztek minél inkább kihasználni őket, és a maguk vagyonát gyarapítani. Még egy csekély adósság fejében is eladták rabszolgának az embert. Azt a mély szakadékot, ami a szegényeket és a gazdagokat elválasztotta, ahelyett, hogy megszüntették volna, egyre inkább elmélyítették. A szegényeknek, nincsteleneknek a teljes kiszolgáltatottság következtében nem maradt lehetőségük arra, hogy maguk változtassanak a helyzetükön. Izráel társadalma elfordult Istentől, az Úr törvényétől, ami meglátszott társadalmi életén. Ámós próféta, eleget téve Istentől kapott feladatának, Izráel romlottságára válaszul az Úr ítéletét hirdette az északi ország részben.

Isten válasza

„Elérte a vég népemet, Izráelt, többé nem bocsátok meg neki.”

Ám 8,2b

Izráelt elérte a vég, és már nem volt semmilyen lehetősége arra, hogy mindezt elkerülje. Az Úrtól és törvényétől való elfordulás, ami megmutatkozott a jogi, társadalmi és gazdasági életében nem maradt válasz nélkül. Ámós próféta, tekóai pásztor kihirdette Izráelnek Isten ítéletét.

„Ezért én megingatom alattatok a földet, ahogyan meginog a szekér, ha kévékkel van tele” (Ám2,13). Ahogyan a megrakott szekér recseg és ropog a nagy súly alatt, úgy a föld is recsegni és ropogni fog alattuk. A prófécia a folytatásban (Ám 2,13-16) azt is leírja, hogy milyen félelmetes lesz ez a földrengés, és milyen tehetetlen az ember ezzel szemben.¹³⁴ Sem elfutni, sem elbújni nem lehet. Sem a bátorság, sem a gyorsaság nem segít. Csak pánik, fejvesztettség, és menekülés lesz. Amikor a próféta előre bejelenti ezt a földrengést, azzal tudatja Izráel népének, hogy az Úr büntetése lesz ez Izráel vétkéért.¹³⁵

„Láttam az Urat az oltárnál állni. Ezt mondta: Űss az oszlopfőre, hogy belerendüljenek a küszöbök, hadd hulljanak a kövek mindnyájuk fejére!” (Ám 9,1a). A prófétának ez a látomása sem biztató Izráel számára. Az Úr nem Izráel mellett, hanem ellene van. Először összedől az a hely, amely eddig menedék volt: az a hely, ahol eddig az Úrral találkozhattak, akihez segítségként fordultak. A prófétának egy jelképes cselekedetet kell elvégeznie, amit azután a földrengés követ majd.¹³⁶

A földrengést katonai események követnek majd (Ám 3,11; 6,14; 7,14). A próféta súlyos vereségről beszélt: „Elesett, nem kel fel többé Izráel szüze! Ott hever a földjén, nincs, ki fölemelje. Ezt mondja az én Uram, az Úr: Ha egy városból ezren vonulnak ki, csak százan maradnak meg; ha százan vonulnak ki, csak tízen maradnak meg Izráel házából” (Ám 5,2-3). A próféta a még virágzó, hatalma teljében lévő Izráelnek mondja el ezt a halotti éneket.¹³⁷ Talán Bételben, egy ünnepi gyülekezetnek mondhatta el. Elképzelhető, hogy éppen az őszi szüret vagy lombsátor alkalmával mondta el ezt Ámós próféta.¹³⁸ Ezen az ünnepen a föld

¹³⁴ Muntag: 47.o.

¹³⁵ Muntag: 47.o.

¹³⁶ Őriztek Izráelben egy hagyományt, mi szeritn egy júdeai próféta szavára kettéhasadt a bételi oltár (1Kir 13,1-5). Elképzelhető, hogy ez Ámósra vonatkozik. / in: Muntag: 144.o.

¹³⁷ Muntag: 71.o.

¹³⁸ Szabó

megtermékenyítéséért adtak hálát, amelyre hatással volt a kánaáni Baál kultusz. A kánaáni kultuszban ősszel ünnepelték, hogy Baál visszatért az alvilágból, és új életre támadt fel.¹³⁹ Így Ámós próféta sirató éneke, melyben arról szól, hogy Izráel nem kel fel többé, nyomatékosan hangsúlyozta a közelgő véget. A prófécia az Úr ítéletének közelségét hirdeti. A siratóének magyarázata (Ám 5,3) katasztrofális katonai vereségről szól.¹⁴⁰ Egy olyan katasztrófáról beszél, amibe az ország bele fog pusztulni. A király életét veszti (Ám 7,11), tömegeket deportálnak (Ám 7,11), élükön a samáriai vezetőkkel (Ám 6,7), a főpapot is elhurcolják, gyermekeit megölik, feleségéből parázna lesz (Ám 7,17). Bétel és Gilgál kultuszi építményei elpusztulnak (Ám 5.5.27). Izráelre hatalmas pusztulás vár. Ámós próféta szavaiból az derül ki, hogy még a maradéknak sincs esélye. A próféta tesz néhány utalást arra, hogy aki visszatér az Úrhoz, annak van esélye a menekülésre (mégis, mintha nem lenne ilyen, hiszen arról beszél a próféta, hogy a vég mindenkit utolér: *„Láttam az Urat az oltárnál állni. Ezt mondta: Üss az oszlopfőre, hogy belerendüljenek a küszöbök, hadd hulljanak a kövek mindnyájuk fejére! Akik megmaradnak, azokat fegyverrel ölöm meg. Nem tud elfutni közülük senki, nem fog megmenekülni közülük senki! Ha a holtak hazájába hatolnak be, onnan is kiragadja őket a kezem. Ha az égbe mennek föl, onnan is lehozom őket. Ha a Karmel tetején bújnak el, ott is felkutatatom őket. Ha a tenger mélyére rejtőznek előlem, parancsomra ott is megmarja őket a kígyó. Még ha fogságba mennek is ellenségeik előtt, parancsomra ott is megöli őket a fegyver. Szemmel tartom őket, de vesztükre és nem javukra.”* (Ám 9,1-4). Sem a holtak hazája, sem Karmel¹⁴¹ sűrű erdei nem jelenthetnek menekvést. Az Úr haragja elől nem lehet elmenekülni, és nincs többé bocsánat.¹⁴² A vég elkerülhetetlen Izráel számára.

¹³⁹ Szabó

¹⁴⁰ Muntag: 71.o.

¹⁴¹ A Karmel az Úr hegye volt, és egyben a megtérésnek is a helye (1Kir 18,39). Elképzelhető, hogy pont ezért említi ezt a próféta, és azt fejezi ki vele, hogy az Úr többé már nem bocsát meg Izráelnek. /in Muntag: 145.p.-146.o.

¹⁴² Muntag: 145.o.

Befejezés:

Ámós próféta Isten ítéletét hirdette Izráelben. A próféta nem hagyhatta szó nélkül azokat a problémákat, visszaéléseket, melyek elszaporodtak Izráelben. A nép romlott életmódja, és Isten Törvényétől való elfordulása ismerhető meg Ámós próféta könyvéből.

Az i.e. 8. századi Izráel társadalmi élete tele volt problémákkal. A gazdagok és szegények között mély szakadék tátongott, mely eltüntetésére, és a szegények megsegítésére nem törekedett a vezető réteg. Sőt, inkább a maguk gazdagsága és a jómód elérése érdekében a szegényeket elnyomták, kizsákmányolták, adósrabszolgává tették. A szegények egyre lehetetlenebb helyzetbe kerültek, míg a gazdag felső réteg élvezte a vagyon nyújtotta előnyöket. A szegényeket nem csak kevéske kis pénzüktől fosztották meg, hanem ráadásul még a jogaiktól, és igazságuktól is. Izráel népe elfordult az Úr törvényétől, és nap, mint nap vétkeztek ellene. Ámós prófétának, a tekóai gazdálkodónak a feladata volt az, hogy mindezt Isten ítéletét hirdesse.

Ámós próféta tanítása, és könyvének üzenete fontos üzenettel bír a számomra. Körülnézve a világban, a híreket olvasva, beszélgetve az emberekkel, egyre jobban azt érzem, hogy nagyon is aktuális a próféta tanítása. Nem csak Ámós idejében, de ma is rengeteg embert kizsákmányolnak, túlhajszolnak, kihasználják. Gondolok most például arra, hogy nem csak az i.e. 8. században találták meg a kereskedők a módját annak, hogy hogyan adjanak túl a már megromlott élelmiszeren. És sajnos ma is rengetegen vannak a végletekig eladósodva, és ma is sokan küzdenek szó szerint a napi falat kenyérért, hogy a gyermekeik ne haljanak éhen. Ámós próféta könyve arra hívja fel a figyelmemet, hogy nem az a természetes, hogy a társadalom tele van erőszakkal, kizsákmányolással, csalással. Nem kéne ennek így lennie. Számomra azzal az üzenettel bír a próféta könyve, hogy lehet változtatni, jobbra, és becsületesebbé lehet tenni a világot, és ennek egyetlen módja, ha az Úr adta értékrendet követjük.

Bibliográfia:

Biblia Hebraica Stuttgartensia, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.

T. J. Finley, *Joel, Amos, Obadiah: An Exegetical Commentary*: Biblical Studies Press, 2003.

H. W. F. Gesenius, *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament*, , Grand Rapids, MI: Baker Publishing, 1857.

H. Jagersma, *Izráel története az ószövetségi korban*, Budapest: 1991.

J. Jeremias, *Das Alte Testament deutsch, Der Prophet Amos*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1995.

Karasszon István, *Az óizraeli vallás*, Budapest: A Budapesti Református Teológiai Akadémia Bibliai és Judaisztikai Kutatócsoportjának kiadványa, 1994.

Karasszon István, *Ámós és a Könyv*, in: Lévai Attila (szerk.), *Doma – Ajándék. Tanulmányok Dr. Bándi György tanszéke vezető tiszteletére 60. születésnapja alkalmából*, Komárom: SJE, 2011.

Karasszon István, *Izrael története*, Budapest: Új mandátum Könyvkiadó, 2009.

Karasszon István, *Ószövetségi ismeretek*, Komárom: SJE, 2006.

R. Kessler, *Az ókori Izráel társadalma*, Budapest: Kálvin Kiadó, 2011.

J. L. Mays, *Amos: A Commentary*, Philadelphia, Pennsylvania: Westminster Press, 1969.

Muntag Andor, *Ámós könyve*, Budapest: A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1978.

G. von Rad, *Az Ószövetség Teológiája II. kötet*, Budapest: Osiris Kiadó, 2001.

Revideált új fordítású (RÚF 2014) Biblia, Budapest: Kálvin Kiadó, 2014.

L. Schwienhorst-Schönberger, *Das Bundesbuch (Ex 20,22-23,33)*: De Gruyter, 1990.

J. A. Soggin, *Bevezetés az Ószövetségbe*, Budapest: Kálvin Kiadó, 1999.

Szabó Andor, *Ámós könyvének magyarázata*, in: Jubileumi kommentár, 2.kötet, Budapest: 1955.

J. Wellhausen, *Israelitische und Jüdische Geschichte*, Hamburg: Severus Verlag, 2013.

H. W. Wolff, *Dodekapropheton 2, Joel und Amos*. Neukirchener Verlag, 1969.